

## **КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ РІДНОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ: ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ**

На нинішньому етапі реформування освітньої галузі значна увага приділяється проблемам створення й оновлення державних галузевих стандартів, перегляду, удосконалення й укладання навчальних програм, підручників і посібників, реформування організаційних форм навчально-виховного процесу, пошуку ефективних в умовах сьогодення засобів навчання, методів і прийомів викладання освітніх курсів. Такі зміни зумовлені низкою суперечностей, характерних для сьогодення. Найглобальнішим із протиріч вважаємо невідповідність фактичного стану професійної підготовки вчителів української мови і літератури соціальним запитам людства, що зумовлюється, по-перше, його невисоким статусом у громадському соціумі, по-друге, репродуктивним змістом фахової освіти, що суттєво знижує рівень професійних компетенцій і педагогічної майстерності випускників, по-третє, недосконалістю творчого індивідуального характеру практичної діяльності студентів, а, відтак, і низьким рівнем сформованості умінь до самостійної і творчої роботи. Сучасні загальноосвітні профільні школи і середні навчальні заклади нового типу потребують висококваліфікованих фахівців нової генерації з високим рівнем естетичної культури, здатних сприймати художні твори як зразки мистецтва, аналізувати індивідуальність митця слова, його мовотворчість, поезику, літературні оцінки, рух твору в часі, із розвиненими творчими здібностями до аналізу й інтерпретації художніх творів. Отже, школі третього тисячоліття потрібен учитель із високим рівнем сформованої професійної компетентності, який уміє не тільки виокремити у потужній площині художньої літератури необхідні для формування духовно здорової нації високоморальні цінності й загальнолюдські установки, а й сформувати у вихованців національно-патріотичний світогляд, високі етико-естетичні ідеали, розвинути їх особистісні якості і властивості, тобто сформувати

покоління патріотів своєї Батьківщини, здатних на високому рівні презентувати власні традиції на світовому рівні.

Як показує досвід, зміст сучасної освіти лише частково відповідає запитам сучасного демократичного суспільства України, а відтак, не спрямований на набуття особистостями необхідних знань і умінь для їх повноцінного існування в соціокультурних умовах ХХІ століття. Одним із ефективних шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його з нинішніми вимогами до випускників освітніх закладів, інтеграцією до європейського і світового освітніх просторів дослідники називають «орієнтацію навчальних програм на набуття ключових компетентностей та на створення ефективних механізмів їх запровадження» [11, с.13]. До того ж і вчені постійно наголошують на необхідності відмови від знанневої парадигми, бо безпосередня інформація, не маючи прикладного характеру, втрачає важливість, а відтак, відсутньою стає потреба перевантажувати пам'ять знаннями, нині достатньо лише вмінь користуватися ними. Таким чином, у сучасних соціокультурних умовах процес професійного становлення учителя української мови і літератури неможливий без чіткого визначення системи знань, умінь і навичок, трансформованих у професійні компетентності, що «сприяють особистісному культурному розвитку..., здатності швидко реагувати на запити часу» [там само]. Отже, очевидною є актуальність у з'ясуванні сутності категорії компетентності майбутнього вчителя рідної мови і літератури.

Як показує аналіз праць видатних учених, на сьогодні у науковій площині сформульовано концептуальні засади компетентісно орієнтованого підходу до навчання (О.Г.Бермус, В.У.Байденко, Н.М. Бібик, Б.С.Гершунський, Е.Ф.Зеєр, І.А.Зимня, І.А.Зязюн, В.А.Козирєва, В.В.Краєвський, Н.В.Кузьміна, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна, О.В.Овчарук, О.І.Пометун, Л.А.Петровська, М.С.Розов, О.Я.Савченко, Г.В.Терещук, А.В.Хуторський, В.В.Шапкін та ін.). Однак його реалізація в процесі вивчення фундаментальних дисциплін у вищих навчальних закладах нині

перебуває в стані розроблення й експериментальної перевірки. Зокрема, проблеми комунікативної компетенції та окремих її компонентів перебувають у центрі уваги таких науковців, як А.М.Богуш, М.С.Вашуленко, С.О.Караман, Л.І.Мацько, М.І.Пентилюк, Л.М.Скуратівський, Г.Т.Шелехова та ін. Об'єктом дисертаційних досліджень виступали мовленнєва компетенція і компетентність (І.В.Варнавська, Н.М.Веніг), мовна (І.П.Дроздова, Ю.М.Тельпуховська), мовнокомунікативна (Т.В.Симоненко), дискурсивна (О.А.Кучерява); на прикладі зарубіжної літератури інтерпретаційна (А.В.Вітченко, О.М.Ратушняк); на прикладі іноземної мови соціокультурна (І.А.Воробйова), іншомовна стратегічна (Н.С.Щерба) і культурно-країнознавча (Л.П.Голованчук); лінгвістична компетентність майбутніх учителів початкових класів (О.Б.Мамчич).

Однак, як свідчить огляд наукових джерел, до цього часу немає чіткого тлумачення та єдиного розуміння семантичного значення лексеми «компетентність». Тому у межах статті з'ясуємо сутність педагогічної категорії «компетентність учителя рідної мови і літератури» на основі осмислення, узагальнення і систематизації поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників та подамо спробу визначення генезису запропонованого поняття у психолого-педагогічній літературі.

Варто відмітити, що в інформаційному просторі педагогічної науки постійно з'являються нові поняття, що є похідними від терміну «компетентність», - це зокрема «компетентнісна модель», «компетентнісний підхід», «компетентнісне середовище», «компетентнісна освіта», «компетентнісне навчання» тощо. Оскільки науковою методологією передбачено вимогу термінологічної однозначності, то доцільним вважаємо формулювання власного визначення категоріального поняття дослідження.

У психолого-педагогічній літературі існують різноманітні підходи до розуміння терміну «компетентність». На основі студіювання наукових джерел можемо констатувати, що поняття «компетентність» використовується головним чином у галузі професійної освіти.

Як відомо, поняття «компетентність» і «компетенція» є відповідниками терміна «competency(e)» англійського походження. У Великому словнику німецької мови, як іноземної, зазначено, що «компетентність» - це здатність до дії, уміння використовувати знання у практичній діяльності. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подано спочатку прикметник «компетентний» (від лат. «competens» (competentis) – належний, відповідний) – 1) правосильний, що має повноваження; 2) який має достатні знання в якій-небудь галузі; з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований». Відповідно «компетентність» характеризується як властивість за значенням «компетентний». У Словнику іншомовних слів термін «компетентність» тлумачиться як: 1) авторитетність, обізнаність; 2) володіння компетенцією. Поняття «компетенція» пояснюється як коло повноважень якогось органу чи посадової особи; проблема, про яку в кого-небудь багато інформації, що дає йому змогу фахово її вирішити.

У Словнику з професійної освіти термін «компетентність» тлумачиться як «сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності».

В електронних словниках мережі Інтернет існує визначення компетентності як рівня досягнень індивіда (кандидата, виконавця) у галузі певної компетенції. Компетенція ж трактується як галузь діяльності, що має важливе значення для ефективної роботи всієї організації чи установи, в якій індивід (кандидат чи виконавець) повинен виявити певні знання, уміння, навички поведінки, гнучкі здібності й професійно-важливі якості особистості. Компетенція – це галузь відповідальності й визначена область повноважень.

В аспекті визначення змісту компетентності вчителя рідної мови і літератури вважаємо за доцільне з'ясувати генезу становлення і розвитку зазначеної категорії. Студіювання наукових праць В.І.Байденка, Г.Е.Беліцької, Л.І.Берестової, І.А.Зимньої, Н.В.Кузьміної, В.М.Куніциної, А.К.Маркової, Дж.Равена, А.В.Хуторського, Р.Уайта та ін. обумовлює

поетапну періодизацію у процесі становлення і розвитку педагогічної категорії «компетентність». Більшість учених обґрунтовують трьохетапну еволюцію запровадження компетентнісного підходу в освітню галузь: 1960 – 1970 рр., 1971 – 1990 рр., 1991 – до нинішнього часу.

Відповідно до логічних законів розвитку кожен початковий етап становлення будь-якого явища характеризується створенням необхідних передумов його появи, вдосконалення і запровадження. Відтак, на первинній стадії запровадження поняття «компетентності» до наукової галузі мали бути створені відповідні ефективні передумови. На початковому етапі запровадження категорії «компетентність» до науково-понятійного апарату педагогіки було введено поняття і створено оптимальні умови для розмежування його з терміном «компетенція». Першим, хто осмислював компетентність як окремий термін, за твердженням російської дослідниці І.А.Зимньої, був німецький учений Хаберман, котрий використав зазначену категорію як соціологічний термін у контексті теорії мовної комунікації [4]. Цей факт дає можливість трактувати, що на початковому етапі становлення компетентності як наукової категорії мали місце дослідження різних видів мовної компетенції у теорії і практиці мовної освіти, у площині трансформаційної граматики й теорії навчання мовам.

З початку другого етапу (1971 - 1990 рр.) категорію компетентності почали застосовувати у галузі професійної підготовки фахівців з управління і менеджменту, а також під час навчання спілкуванню. На цьому етапі до понятійно-категоріального апарату науки починає входити оновлене поняття: «соціальні компетентності (компетенції)». Як відомо, з 1973 р. почали публікуватися дослідження американських учених Дж. Равена й Д. Клелланда. Відповідно до досліджень Дж. Равена компетентність характеризується єдністю когнітивного, емоційного й вольового аспектів діяльності, що спрямована на реалізацію ціннісних установок суб'єкта. Так, у 1984 р. дослідник сформулював розгорнуте визначення терміна, за яким компетентність складається з низки незалежних самостійних компонентів,

причому частина складових стосуються когнітивного аспекту, інші ж – емоційного. На його думку, складники компетентності є взаємозамінними, оскільки становлять собою структурні частини ефективної поведінки [14, с. 253]. Зазначимо також, що автор у своїй праці розглядав компетентності як мотивовані здібності [там само, с. 258]. У зв'язку з цим Дж.Равен виокремив 37 їх різновидів. Вважаємо за доцільне навести лише ті з них, які певною мірою можуть стосуватися компетентності вчителя рідної мови і літератури: 1) тенденція до чіткого розуміння цінностей і установок щодо конкретно поставленої мети; 2) тенденція контролювати власну фахову діяльність; 3) здатність застосовувати емоції до професійної діяльності; 4) готовність і здатність до самоосвіти; 5) пошук і використання зворотного зв'язку; 6) упевненість у собі; 7) самоконтроль; 8) здатність швидко адаптуватися; 9) схильність до роздумів про майбутнє: звичка абстрагувати; 10) увага до проблем, пов'язаних із досягненням визначеної мети; 11) самостійність мислення, оригінальність; 12) готовність до вирішення складних, дискусійних і полемічних питань; 13) здатність критично мислити; 14) готовність використовувати нові ідеї й інновації для досягнення мети; 15) довіра; 16) здатність обирати оптимальні рішення, покладатися на суб'єктивні оцінки і ризикувати; 17) ставлення до правил як до вказівок бажаних способів поведінки [там само, с. 281-296]. Як бачимо, у запропонованих різновидах компетентності автор використав лексеми «готовність», «здібність», зафіксував такі психологічні якості, як відповідальність, упевненість, що з кінця ХХ ст. перебувають у центрі уваги науковців, котрі вивчають сутність компетентнісного підходу. Зазначимо, що у площині зазначених досліджень учені (Н.В.Кузьміна, А.К.Маркова, Л.О.Петровська та ін.) не лише глибоко осмислювали сутність компетентностей, розробляли авторські класифікації, але й намагалися реформувати освіту у напрямку формування компетенцій фахівців як кінцевого результату навчально-виховного процесу. Так, відомо, що з 1986 р. до основи національної системи кваліфікаційних стандартів

Великобританії було включено концепцію компетентнісно-орієнтованої освіти. Студіюючи британський підхід до визначення сутності компетентності фахівця (у нашому випадку учителя рідної мови і літератури), маємо можливість констатувати, що компетентність – це сукупність професійних кваліфікацій, які визначають здатність працівника виконувати конкретний вид діяльності на рівні, встановленому державним стандартом, у діапазоні визначених обставин. Структура компетентності за британським підходом повністю відображає систему освіти Великобританії, у межах якої існує національний навчальний план із підготовки молоді і дорослих до фахової діяльності на окремих курсах. Як зазначає дослідниця Л.О.Глазунова, система професійних кваліфікацій, прийнята у Великобританії, структурно включає дві підсистеми: національні загальноосвітні кваліфікації (початковий загальний і продуктивний рівні) та національні професійні кваліфікації [1, с. 45, 47]. Таким чином, успішно завершивши навчання на одному зі ступенів освіти, випускник автоматично набуває певного рівня сформованості компетентності. Наприклад, до структури мовної компетентності вчителя рідної мови і літератури, за твердженнями представників Ради Європи 1990 р., слід віднести соціальну, стратегічну, соціолінгвістичну, мовленнєву і навчальну складові.

Дещо ґрунтовнішим підходом до трактування змісту і структури компетентності фахівця в цілому, й учителя зокрема, вважаємо концепцію, сформульовану американськими дослідниками. Вчені США структурним компонентом компетентності вважають навички фахівця, що дозволяють йому швидко оцінювати ситуацію та знаходити оригінальні і творчі шляхи розв'язання проблемної задачі. Отже, відповідно до американського підходу структура компетентності особистості фахівця має як основну складову – творчий аспект діяльності.

Як бачимо, у 1971 – 1990 рр. компетентним педагогом вважали творчу особистість, здатну, по-перше, обирати оптимальне рішення, ефективний шлях і вдалий метод, щоб адекватно виконувати завдання у будь-яких

обставинах; по-друге, володіти певною мобільністю знань і умінь, широкою ерудицією з певного предмету, критично мислити й бути креативною у власній професійній діяльності.

У наукових працях цього ж етапу, що стосуються проблем соціальної психології, компетентність трактується як основа професіоналізму, тобто як досконале знання власної справи, сутність виконуваної діяльності, складність зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення поставленої мети. У площині досліджень соціальної психології значну увагу вчені також приділяли питанню формування і розвитку комунікативної компетентності майбутніх учителів. Зокрема, у праці Л.О.Петровської «Компетентність у спілкуванні» осмислено зміст зазначеної категорії в якості однієї з властивостей особистості, а також запропоновано конкретні спеціальні форми тренінгів для її формування [13].

Особливістю третього етапу (1991 р. – до нинішнього часу) розвитку понятійно-термінологічного апарату педагогічної науки у площині компетентнісного підходу в освітній галузі вважаємо визначення у документах і матеріалах ЮНЕСКО групи «ключових компетенцій». На думку більшості вчених, «компетентність» в цілому й компетентність учителя рідної мови і літератури – це здатність ефективно й творчо застосовувати знання та вміння в суб'єкт-суб'єктних ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми як у соціальному контексті, так і в професійних ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлення до цінностей та від знань до умінь.

Подібним є визначення, запропоноване працівниками Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти, котрі у площині визначення змісту компетентності фахівця акцентують увагу на його спроможності кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати певне завдання чи роботу. При цьому до структури компетентності вони включають знання, вміння, навички і ставлення, що дають змогу особистості



ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення сформульованих стандартів у професійній галузі або конкретній діяльності.

М.Кяерст підкреслює, що у структурі компетентності слід виокремити такі її складові: здатність, хист, знання; діяльність людини як процес (опис, структура, характеристика, ознаки); результати діяльності. Автор наводить низку дефініцій, що тлумачать сутність компетентності у площині психологічних досліджень: 1) компетентність виявляє інтелектуальну відповідність особи вимогам, пред'явленим посадовою інструкцією, тобто, наприклад, учитель рідної мови і літератури за рівнем фахової підготовки повинен зуміти виконати будь-яке завдання відповідно до посадових обов'язків; 2) компетентність виявляється у кількості сформульованих і якості розв'язаних завдань, тобто рівень компетентності вчителя тим вищий, чим більше він зможе якісно виконати фахові завдання; 3) компетентність є одним із компонентів особистості чи сукупності її властивостей, що сприяють успішному вирішенню основних завдань; 4) компетентність є системою властивостей особистості, що виявляються в результативності вирішених проблемних завдань; 5) компетентність – це одна з властивостей особистості, що сприяє ефективному вирішенню проблем людської життєдіяльності і здійснюються в інтересах певної установи [7, с. 45 - 67].

Оскільки на специфіку визначення семантики понять певною мірою впливають соціокультурні чинники, то логічним вважаємо виокремлення пострадянського періоду в еволюції розвитку категорії «компетентність». З початку 90-х рр. ХХ ст. зазначене поняття використовується в усіх галузях науки, а у з'ясуванні його сутності віддзеркалюються різні площини діяльності фахівців. Аналізуючи визначення терміна «компетентність», запропоновані дослідниками, можемо стверджувати, що зазначена категорія є цілісним комплексом професійних, соціальних і особистих знань, умінь і навичок, але не обмежується ними. Розглянемо приклади тлумачень, запропонованих відомими науковцями. Зокрема, Ю.М.Ємельянов тлумачить «компетентність» як рівень освіти соціальних і індивідуальних форм

активності, що дозволяє особистості в межах власної здатності і статусу успішно функціонувати в суспільстві. Як бачимо, автор наголошує на наявності у компетентної людини певного досвіду, рівня знань і вмінь у певній галузі. На нашу думку, термін «компетентність» має більш широкий зміст. Зокрема, Ю.Ф.Майсурадзе [8, с. 277], пропонує класифікацію існуючих тлумачень компетентності:

- визначення компетентності як значення справи, знання відповідної науки;
- включення до структури компетентності рівня освіти, досвіду роботи за фахом, стану роботи;
- трактування компетентності у взаємозв'язку знань і засобів їх реалізації на практиці.

Три підходи у дослідженні сутності компетентності виокремлюють учені-психологи пострадянського періоду. Трактуючи сутність педагогічної категорії вчені відносять до її структури соціально-психологічну, психолого-педагогічну й загально психологічну площини.

Так, на думку В.І.Огарьова [12, с. 10] «компетентність» – це оцінна категорія, оскільки характеризує особистість як суб'єкта спеціалізованої діяльності, де розвиток здібностей дає можливість ефективно виконувати кваліфіковану роботу, обирати відповідальні рішення у проблемних ситуаціях, планувати й удосконалювати дії, що призводять до раціонального й успішного досягнення запланованої мети. Отже, автор тлумачить компетентність у цілому як стійку здатність до діяльності зі знанням справи й уявляє її як категорію з п'яти головних компонентів:

- ґрунтовне розуміння сутності явища у процесі вирішення певних проблем;
- глибоке знання попереднього досвіду певної галузі, активне опанування його здобутків;
- вміння обрати оптимальні, ефективні й раціональні засоби й дії адекватні конкретним обставинам місця й часу;
- почуття відповідальності за отримані результати;

- спроможність учитися на помилках і вносити корективи у процес досягнення мети. Подібними до наведеного є тлумачення Н.Л.Коломінського, С.А.Смірнова, Н.Ф.Тализіної, Е.Шорта.

У сучасному тлумачному психологічному словнику термін «компетентність» визначається як психосоціальна якість, яка означає силу і впевненість, що виходять із почуття власної успішності і корисності, які дають людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням.

Дещо інший підхід до з'ясування змісту компетентності фахівця сформульовано у дослідженнях педагогів. Так, М.А.Чошанов пропонує розглядати компетентність як сукупність мобільності знань і гнучкості вмінь. На думку дослідника, компетентність фахівця відрізняється здатністю серед множини рішень обирати оптимальне, аргументовано відхиляти хибні, піддавати сумніву ефективність вибору його прийняття. Отже, компетентність учителя рідної мови і літератури передбачає постійне оновлення фахових знань, оскільки володіння новою інформацією сприяє успішному розв'язанню професійних завдань. Компетентна людина повинна не тільки розуміти сутність проблеми, а й уміти вирішувати її на практиці, тобто володіти відповідними оптимальними й ефективними методами розв'язання складних завдань у певних умовах. У зв'язку з цим актуальними видаються слова відомого вченого І.А.Зязюна, який стверджує, що до елементів знань, котрі характеризують компетентну людину, і насамперед педагога, слід віднести різноманітність, артикульованість, гнучкість, швидкість актуалізації, наявність ключових елементів, категоріальний характер, володіння не лише декларативними, але й процедурними знаннями, наявність інформації про власне знання [10, с. 242-243].

Н.В.Кузьміна у структурі професійно-педагогічної компетентності викладача виокремлює п'ять компонентів: 1) спеціальна й професійна компетентність навчальної дисципліни; 2) методична компетентність щодо способів формування знань і умінь учнів; 3) соціально-психологічна

компетентність у площині спілкування; 4) диференційно-психологічна компетентність щодо мотивів, здібностей учнів; 5) аутопсихологічна компетентність щодо переваг і недоліків власної діяльності й особистості [6, с. 90].

В.О. Дьомін трактує компетентність як рівень умінь особистості, що віддзеркалює ступінь відповідності певної компетенції й дозволяє діяти конструктивно в мінливих соціальних умовах [2, с. 35]. Поряд із зазначеним формулюванням логічною є думка Ю.Г.Татура, який вважає компетентність цілісною якістю, характеристикою особистості, що надає їй право вирішувати, висловлювати авторитетні судження в певній галузі. Основою цієї якості є, по-перше, знання, а по-друге, досвід соціально-професійної діяльності людини. Отже, автор акцентує увагу на інтегративному характері змісту поняття. Інтегративність як основну ознаку компетентності вчителя-філолога трактує І.В.Соколова, котра розуміє сутність зазначеного поняття як інтегральну професійно-особистісну характеристику із сукупністю компетенцій, рівень сформованості яких свідчить про здатність особи реалізовувати професійні функції, вирішувати професійні завдання відповідно до визначених державою освітніх стандартів, виявляючи індивідуальний стиль і демонструючи особистісні якості. Слушною є думка дослідниці щодо структури компетентності. У межах своєї праці вона стверджує, що компетентність вчителя-філолога складається з сукупності компетенцій як інтегрованих показників її сформованості [17, с. 49]. На інтегральній якості компетентності наголошує також і російський науковець Г.Селевко. Науковець вважає, що поняття «компетентність» - це інтегральна якість особистості, що виявляється у спроможності фахівця долати стереотипи, відчувати проблеми, мати гнучкість мислення тощо. Компетентність, - як слушно зауважує дослідник, - це володіння людиною певною компетенцією [15, с. 139]. Дещо подібним до наведеного є тлумачення В.С.Безрукової, котра визначає компетентність як володіння

знаннями й уміннями, що дозволяють висловлювати професійно грамотні судження, оцінки, думки.

А.В.Хуторський трактує компетентність як уже сформовану особистісну рису (сукупність якостей), а компетенцію – як рекомендовану вимогу (норму) освітньої підготовки особистості. В.В.Краєвський визначає компетентність як поєднання відповідних знань у певній галузі, здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й активно діяти в ній [5, с. 3 -10.]. В.М. Шепель у структуру компетентності включає знання, вміння, досвід і теоретико-прикладну готовність до використання знань [19].

Як бачимо, більшість науковців трактують семантичне значення компетентності у контексті гуманістичної парадигми та особистісно орієнтованого навчання, а до структури компетентності відносять низку сформованих компетенцій.

Ураховуючи погляди вчених, сформулюємо робоче визначення поняття педагогічної категорії компетентності у площині фахової підготовки вчителя української мови і літератури. На нашу думку, ***компетентність – це система властивостей особистості, що забезпечують ефективне, раціональне і творче використання знань і вмінь для вирішення завдань у міжособистісних стосунках в умовах професійних ситуацій та інтересах певної установи.***

Широкомасштабне застосування поняття «компетентність» в усіх сферах людської життєдіяльності створило сприятливі умови для використання категорії «професійна компетентність», що визначається дослідниками як: складова професіоналізму, основа педагогічної майстерності (І.А.Зязюн); інтегральна особистісна якість, що включає педагогічну, психологічну, лінгвістичну, мовну, комунікативну, фольклорну, літературну, етнокультурознавчу, методичну, інформаційну, дослідницьку компетенції й виявляється на високому рівні готовності студентів-філологів до педагогічної діяльності (О.М.Семенов); психічний стан, який дозволяє діяти самостійно і відповідально, володіння людиною здатністю й умінням

виконувати певні трудові функції (А.К.Маркова); ціннісні орієнтації фахівця, мотиви його діяльності, загальна культура, стиль взаємодії з оточуючими, усвідомлення світу навколо себе і себе у світі, здатність до власного самовдосконалення і саморозвитку (Т.Г.Браже); система знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, що забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня (Г.М.Курдюмов). Предметом спеціального наукового дослідження категорія професійної компетентності є у працях А.К.Маркової. У структурі цієї категорії дослідниця виділяє чотири групи складових:

- 1) професійні (об'єктивно необхідні) психологічні й педагогічні знання;
- 2) професійні (об'єктивно необхідні) педагогічні уміння;
- 3) професійні психологічні позиції, установки учителя, пред'явлені йому фахом;
- 4) особистісні особливості, що забезпечують оволодіння учителем професійними знаннями й уміннями.

У наступній праці дослідниця виокремлює спеціальну, соціальну, особистісну й індивідуальну компетенції як складові професійної компетентності вчителя. Відтак, слушним вважаємо твердження дослідниці, що системними характеристиками моделі професійної компетентності вчителя є мотивація до педагогічної діяльності, професійно-педагогічні й особистісні якості, інтегральні характеристики особистості (педагогічна самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність).

Показниками професійної компетентності вчителя А.К.Маркова вважає педагогічну ерудицію, педагогічну інтуїцію, педагогічні уявлення, педагогічну рефлексію, педагогічне мислення, педагогічну імпровізацію, педагогічний оптимізм. Високий рівень розвитку зазначених вище компонентів сприяє ефективній і успішній реалізації вчителем функцій предметника, методиста, діагноста, самодіагноста, суб'єкта власної педагогічної діяльності [9, с. 82-84].

Н.В.Кузьміна до різновидів професійної компетентності педагога відносить спеціально-педагогічну, соціально-психологічну, диференціально-психологічну, аутопсихологічну, методичну у зв'язку з виконанням педагогом певного виду діяльності. При цьому критеріями сформованості професійної компетентності вчителя дослідниця обирає результати навчання, виховання і розвитку школярів [6, с. 94]. Ю.С.Стиркіна у межах дослідження звертає увагу на професійну компетентність педагога-філолога. Структурними компонентами зазначеної категорії називає, по-перше, знання про особливості постметодичного періоду як поліваріантної системи педагогічних підходів, стратегій і технологій; по-друге, уміння комплексно використовувати здобуті знання у процесі вирішення конкретних навчальних завдань; по-третє, операційні уміння інтегрувати навчальні предмети. Беручи до уваги слушну думку О.М.Семенов, вважаємо, що компетентність учителя української мови і літератури – це система властивостей особистості, що формується на основі низки професійних компетенцій, які зумовлюють формування і розвиток готовності до успішного вирішення завдань педагогічної діяльності.

#### **Список використаних джерел**

1. Глазунова Л.А. Оценка профессиональной компетентности в образовании Великобритании / Л.А.Глазунова // Среднее профессиональное образование. - 2003. - №4. - С. 43 – 49.
2. Демин В.А. Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды / В.А.Демин // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2000. - № 4. - С. 34 -42.
3. Зеер Э.Ф. Психология личностно-ориентированного профессионального образования / Зеер Э.Ф. - Екатеринбург: Урал. гос. проф.-пед. ун-т, 2000. - 258 с.

4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / Зимняя И.А. - М.: Просвещение, 2004. - 180 с.
5. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах /В.В.Краевский, А.В. Хуторской // Педагогика. - 2003. - № 3. - С. 3 – 10
6. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Кузьмина Н.В. – М.: Просвещение, 1990. – 119 с.
7. Кяэрст М. Рассмотрение компетентности в психологической концепции совершенствования управления производственной организацией / М. Кяэрст // Актуальные проблемы психологии труда. - Тарту, 1980.- С. 45 – 67.
8. Майсурадзе Ю.Ф. Роль образования в повышении компетентности руководящих кадров / Ю.Ф. Майсурадзе // Научное управление обществом. - М., 1976. - Вып. 10. - С. 227 – 298
9. Маркова А.К. Психология профессионализма / Маркова А.К. – М.: Просвещение, 1996. – 308 с.
10. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: [Монографія / В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, С.Д.Максименко, Н.Г.Ничкало, С.О.Сисоєва та ін. / За ред. В.Г.Кременя]. – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.
11. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / Овчарук О.В. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: «К.І.С.», 2003. – 296 с. – С.13 – 43.
12. Огарев В.И. Компетентное образование: социальный аспект. / Огарев В.И. - СПб.: Изд. РАО ИОВ, 1995. – 197 с.
13. Петровская Л.А. Компетентность в общении: социально психологический тренинг. / Петровская Л.А. - М.: МГУ, 1989. — 216 с.



14. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. / Равен Дж. – М.: «Когнито-Центр», 2002. – 396 с.
15. Селевко Г. Компетентности и их классификации / Герман Селевко // Народное образование. – 2004. - № 4. – С.138 – 142.
16. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури. – Суми: ВВП „Мрія -1” ТОВ, 2005. – 404 с.
17. Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: Монографія / За ред. С.О.Сисоєвої // МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
18. Хуторской А.В. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. - № 2. – С.57 – 64.
19. Шепель В.М. Человековедческая компетентность менеджера. Управленческая антропология. – М.: Народное образование, 1999. – 286 с.